

مروری بر اهمیت سکتور مال داری در اقتصاد کشور

پوهندوی دکتور نورالله احمدزی

دیپارتمنت پرورش حیوانات، پوهنځی علوم وترنری، پوهنتون کابل، کابل، افغانستان

ایمیل: nahmadzai83@gmail.com

چکیده

مال داری بیش از هر صنعت دیگری معیشت مردم را فراهم می کند. رشد تولیدات آن برای افزایش سرمایه، مواد خام برای صنعت و تأمین نیازهای غذایی جامعه، از بحث های مهم اقتصادی است. در کشور ما تاکنون سرمایه گذاری خیلی بزرگ در این بخش صورت نگرفته است؛ صرف در چند سال پسین یک مقدار زمینه سازی در رابطه به انکشاف آن از طرف سکتور خصوصی صورت گرفته است که در نتیجه ی آن برخی از فارم های مرغداری و بعضی حیوانات دیگر به میان آمده است، مگر از نگاه داشتن نسل های اصلاح شده در داخل کشور و تولید مواد خوراکی جهت تأمین جیره ی متوازن برای حیوانات و طیور خبری نیست و از این ناحیه کشور محتاج سایر کشورها می باشد که از مفاد این پیشه به شدت می کاهد. در این مقاله اهمیت مال داری را در اقتصاد کشور و سهم این سکتور در تولید ناخالص داخلی، صادرات، سرمایه گذاری، اشتغال زایی و کاهش فقر به بحث گرفته شده است.

اصطلاحات کلیدی: مال داری؛ تولید ناخالص داخلی؛ سرمایه گذاری؛ صادرات؛ اشتغال زایی؛ کاهش فقر

An Overview of the Importance of the Livestock Sector in the Country's Economy

Assist.prof. PhD Noorullah Ahmadzai

Department of Animal Production Faculty of Veterinary Sciences, Kabul University,
Kabul, Afghanistan

Email: nahmadzai83@gmail.com

Abstract

Livestock provides people's livelihood more than any other industry. The growth of its production to increase capital, raw materials for industry and to meet the food needs of society is an important economic issue. In our country, there has not been a huge investment in this sector, only in the past few years, some foundation work has been done in relation to its development by the private sector, as a result of which some poultry farms and some other animals. It has been mentioned, except for keeping modified generations inside the country and producing edibles to provide a balanced ration for animals and poultry, and from this area, the country needs other countries assistance, which greatly reduces the provisions of this profession. In this article, the importance of livestock in the country's economy and the contribution of this sector in GDP, export, investment, job creation and poverty reduction are discussed.

Keywords: Livestock; Gross Domestic Product; Investment; Export; Job Creation; Poverty Reduction

مقدمه

مال‌داری در افغانستان سکتور عنعنوی و حایز اهمیت حیاتی این سرزمین است. این سکتور وسیله‌ی اشتغال و امرار معیشت میلیون‌ها هم‌وطن ما بوده و عین زمان در آن اقلام حیاتی نیازمندی‌های جامعه تولید می‌شود. ولی وضع فعلی مال‌داری کشور بسیار دشوار، پیچیده و پر مسئولیت است؛ زیرا این سکتور هم مانند تمام عرصه‌های دیگر طی سال‌های مصیبت‌بار جنگ‌های داخلی و عواقب ناشی از خشک‌سالی‌های متواتر صدمات اعظمی را متحمل گردیده و ضربه‌ی مهلک به آن رسیده که در اثر آن ساختارهای زیربنایی شدیداً صدمه دیدند و بعضی به‌صورت کامل از بین رفته‌اند. برعلاهی آن سطح نازل حاصل‌دهی حیوانات هم بنابر خرابی وضع پرورش، تغذیه‌ی نامتوازن و هم به‌خاطر عدم استفاده از پوتنشال اصلاح نسل‌های محلی کشور مرتباً به‌حیث یک مانع اساسی در قبال رشد و انکشاف این سکتور تبارز می‌کند. در عین زمان هیچ‌گونه پروگرام عاجل و یا درازمدت در این ارتباط موجود نیست. صرف از جانب سکتور خصوصی در چند سال پسین یک مقدار زمینه‌سازی در رابطه به انکشاف این بخش صورت گرفته است که در نتیجه‌ی آن برخی از فارم‌های مرغداری، ماهی‌پروری، پرورش زنبور عسل، تلقیح گاوهای شیری و عرضه‌ی لبنیات در بازارها، در میان مردم ما سامان یافته‌اند. اما از جانب وزارت زراعت و مال‌داری کدام کار بنیادی که بتواند اساس مال‌داری را در کشور گذاشته و ستاک‌های نسلی حیوانات و طیور را با تولید حیوانات اصلاح شده به سطح کشور راه‌اندازی نماید، صورت نگرفته است و باید یادآور شد که مال‌داری در افغانستان از استعداد فراوانی برای رشد و توسعه برخوردار است و می‌تواند ماشین خوب برای رشد اقتصاد، در کشور باشد.

سکتور مال‌داری به‌صورت چشم‌گیری در زندگی و اقتصاد مردم افغانستان کمک می‌نماید، فرصت‌های کاریابی را ایجاد نموده و در تعویض واردات سهم بارز دارد. هم‌چنان مال‌داری برای کوچی‌ها، کسانی که از چراگاه‌های طبیعی در سراسر کشور استفاده می‌کنند، معیشت ویژه را ایجاد می‌نماید. در صورت میسر شدن امکانات مناسب، مال‌داری قابلیت به بار آوردن عواید سریع و اشتغال را دارد. بناءً، جهت توسعه سکتور مال‌داری در افغانستان و تعویض واردات به محصولات داخلی، نیاز به استراتژی جامع که بتواند وضعیت فعلی مال‌داری کشور را به سوی تکثیفی شدن سوق نماید تا مال‌داری به‌شکل تجارتي توسعه یافته، ستاک‌های نسلی برای حیوانات و طیور ایجاد گردیده و محصولات حیوانی که دارای ارزش بلند بیولوژیکی است و نیاز مبرم جامعه به پروتئین حیوانی به ویژه برای اطفال، جوانان، مادران شیرده و به تمام اقشار جامعه می‌باشد، تولید گردد. از جانب دیگر امکانات وسیع جهت انکشاف و تجارتي شدن سکتور مال‌داری وجود دارد؛ درحالی‌که سهم دهاقین و مال‌داران کوچک

در رشد اقتصاد ناچیز اند، اما تعداد کثیر این‌گونه دهاقین و مال‌داران با دست‌یابی به منابع تولیدی محدود قادر به توسعه فعالیت‌های خویش می‌باشند تا با تقاضای بازار، تولیدات خویش را مهیا سازند و شامل زراعت تجارتی گردند. در حال حاضر نمونه‌های چنین دهاقین وجود دارد که با تنوع بخشیدن تولیدات خویش فرصت‌های جدید بازار را بدست آورده و باعث ازدیاد عواید شان شود. خصوصاً در اطراف شهرها؛ چون تقاضا بیشتر بوده و دسترسی به بازار آسان است (۱).

اهمیت اقتصادی مال‌داری

در اکثر ممالک جهان، مال‌داری یک مسلک بسیار مهم در اقتصاد کشور آن‌ها به‌شمار می‌رود و از درک محصولات حیوانات و طیور پول‌های هنگفتی به این کشورها سرازیر می‌شود، در حال حاضر بیشتر از ۲۶ میلیارد حیوان تولیدکننده‌ی غذا در جهان وجود دارد که مشتمل بر ۱۴،۷۴ میلیارد گاو، ۱،۱۷ میلیارد گوسفند، بیش از یک میلیارد بز، ۷،۲۲ میلیارد مرغ و ۱،۲۴ میلیارد مرغابی می‌گردد که سالانه میلیاردها تن گوشت، شیر، تخم و سایر محصولات غذایی از آن‌ها بدست می‌آید (۱۷،۱۰)، به‌همین‌گونه در افغانستان نیز انواع مختلف حیوانات و طیور مورد پرورش قرار می‌گیرند که مشتمل بر ۴،۹۸ میلیون گاو، ۱۳،۸۷ میلیون گوسفند، ۷،۶ میلیون بز، ۱۸۰ هزار شتر، ۱۴۹ هزار اسپ، ۶ میلیون مرکب و میلیون‌ها بال مرغ، مرغابی، قاز و فیلمرغ می‌گردند (۲).

در افغانستان مال‌داری رکن عمده و مهم زراعت می‌باشد. در شرایط کنونی زراعت و مال‌داری بهترین و شاید تنها گزینه برای ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی این کشور باشد. جانستون و ملور (۱۸) در مورد پایه‌ریزی ساختار اقتصادی چنین بیان می‌دارند: زراعت و مال‌داری نه‌تنها نقش انفعالی در توسعه ایفا نمی‌کند، بلکه می‌تواند در پایه‌ریزی ساختار اقتصادی در کشورهای روبه‌توسعه، پنج کمک مهم را که عبارت از: "فراهم آوری نیروی کار، سرمایه، ارز، مواد خام برای بخش روبه‌رشد صنعتی و ایجاد بازار مناسب برای کالاهای صنعتی تولید شده در داخل و استفاده مؤثر از منابع زراعتی طبیعی کشور" انجام دهد.

در منطقه و جهان، افغانستان به‌عنوان کشور زراعتی و مال‌داری شناخته می‌شود. بر اساس گزارش اداره‌ی همکاری بین‌المللی آمریکا (USAID) و آمار وزارت زراعت در حدود ۸۰ درصد مردم افغانستان به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به زراعت و مال‌داری اشتغال دارند (۱۵،۲۴)، ۳۱٪ درآمد ناخالص ملی از محصولات زراعتی و حیوانی بدست می‌آید. بخش اعظم صادرات افغانستان نیز محصولات زراعتی و حیوانی است. طبق گزارش اداره احصائیه مرکزی در سال ۱۳۹۵ سکتور زراعت و مال‌داری نزدیک به ۲۱ درصد در تولید ناخالص داخلی (GDP) سهم داشته است و بر اساس

پیش‌بینی بانک جهانی، در صورت مدیریت و توجه، این سکتور می‌تواند در یک دهه‌ی زمانی، ۱,۲ میلیون شغل ایجاد کند (۵,۴).

نظر به آمار و ارقام منتشرشده از جانب اداره مرکزی، آمار افغانستان از سال ۱۳۸۴ خورشیدی نشان می‌دهد که سه بخش زراعت، خدمات و صنعت مهم‌ترین نقش را در اقتصاد کنونی کشور بازی می‌کنند (۹).

جهت درک جایگاه زراعت و مال‌داری در اقتصاد افغانستان و مقایسه آن با دیگر بخش‌های اقتصادی و یافتن بخش کلیدی میان آن‌ها، لازم است این بخش‌ها را با همدیگر مقایسه کرد. در این مقایسه باید به چند عنصر توجه کرد که عبارتند از سهم هر بخش در تولید ناخالص ملی (GDP)، میزان تجارت و صادرات، سطح اشتغال زایی و هم‌چنین میزان سرمایه‌گذاری که در هر بخش شده است (۷).

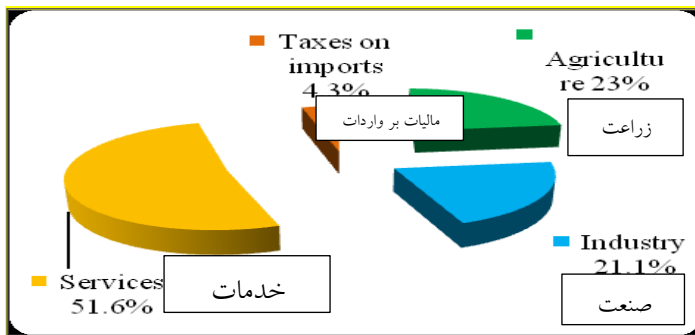
میزان تولید ناخالص داخلی در هر بخش

نقش سه بخش، زراعت، خدمات و صنعت در رشد تولید ناخالص ملی نشان می‌دهد که نقش بخش زراعت و مال‌داری در سال‌های ۱۳۸۳، ۱۳۸۷ و ۱۳۸۹ خورشیدی نه‌تنها رشد لازم را نداشته بلکه سیر نزولی داشته است (۱۰). دلایل کاهش سهم بخش زراعت در تولید ناخالص ملی کشور، عموماً تحت تأثیر عواملی چون کمبود سرمایه‌گذاری، مهاجرت روستائیان به شهرها و آفات و امراض نباتی و حیوانی ذکر شده است.

باوجود این‌که نقش سکتور زراعت و مال‌داری در تولید ناخالص داخلی سیر نزولی داشته است؛ اما با این‌هم در اوایل سال‌های دهه ۹۰، این سکتور بین ۲۲ تا ۳۳ درصد از عواید ناخالص داخلی را تشکیل داده است (۳۳,۶). طبق آمار و ارقام سال‌نامه احصائیه سال مالی ۱۳۹۷، سهم زراعت و مال‌داری در تولید ناخالص داخلی ۱۸,۶ درصد از آن جمله سهم مال‌داری در سال مالی ۱۳۹۷ در تولید ناخالص داخلی (GDP) ۲,۸٪ را تشکیل می‌دهد.

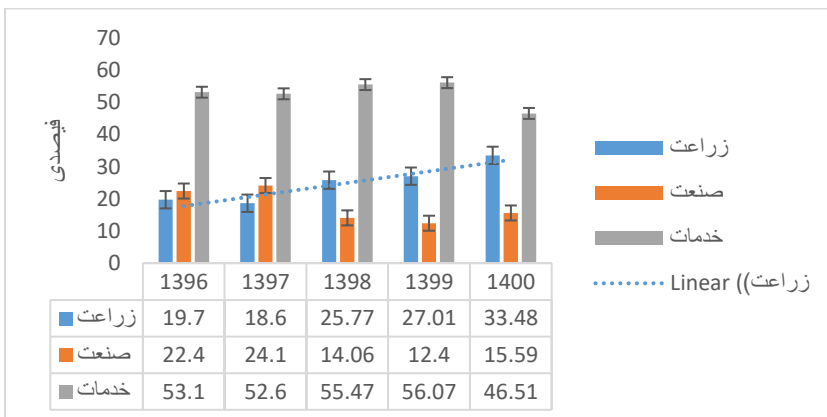
بخش زراعت و مال‌داری را Ismet Boz (۱۴) ستون فقرات اقتصادی افغانستان می‌داند و سهم زراعت را در سال ۲۰۱۷، ۲۳٪، بخش صنعت ۲۱,۱٪ و خدمات ۵۱,۶ درصد از مجموع سهم سکتورها در تولید ناخالص داخلی (GDP) به خود اختصاص داده‌اند. درحالی‌که طبق گزارش اداره ملی آمار (NBS) در سه سال اخیر، ۱۳۹۸، ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ این سکتور به ترتیب ۲۵,۷۷، ۲۷,۰۱ و ۳۳,۴۸ درصد در Gross domestic product (GDP) سهم داشته‌اند و از آن جمله سهم مال‌داری در سه سال

اخیر مالی ۱۳۹۸، ۱۳۹۹، و ۱۴۰۰ در تولید ناخالص داخلی (GDP) به ترتیب ۲،۸۹، در صد، ۳،۰۴، در صد و ۳،۷، در صد را تشکیل می دهد (۲۴).

گراف ۱: سهم سکتورهای اقتصادی در تولید ناخالص داخلی (Ismet Boz, 2018.)

در گراف (۱) به مشاهده می رسد که سهم بخش زراعت و مال داری در ۵ سال اخیر به طور نسبی سیر صعودی داشته است و علت اصلی رشد این سکتور، افزایش تولید گندم و ایجاد فارم های حیوانات و طیور است که در سال های اخیر علاقه مندی مردم و سرمایه گذاران، به خصوص در بخش فارم های مرغداری، زنبور عسل و ماهی داری بیشتر شده است. اما باید یادآور شد که رشد فیصدی سهم بخش زراعت و مال داری در تولید ناخالص داخلی می تواند به مراتب بیشتر باشد. به دلیل این که، این بخش با در نظر داشت شرایط آب و هوا و اقلیم مناسب کشور، منابع آبی فراوان، زمین کافی و خاک مناسب برای تربیه انواع مختلف حیوانات و طیور می تواند عامل مهم در افزایش تولید ناخالص داخلی (GDP) از طریق صادرات و ارزآوری در کشور حساب شود (۲۶،۸). سهم بخش های مختلف اقتصادی در ۵ سال اخیر در تولید ناخالص داخلی در گراف (۱) نمایش داده شده است.

گراف ۲: سهم بخش های مختلف اقتصادی در ۵ سال اخیر در تولید ناخالص داخلی

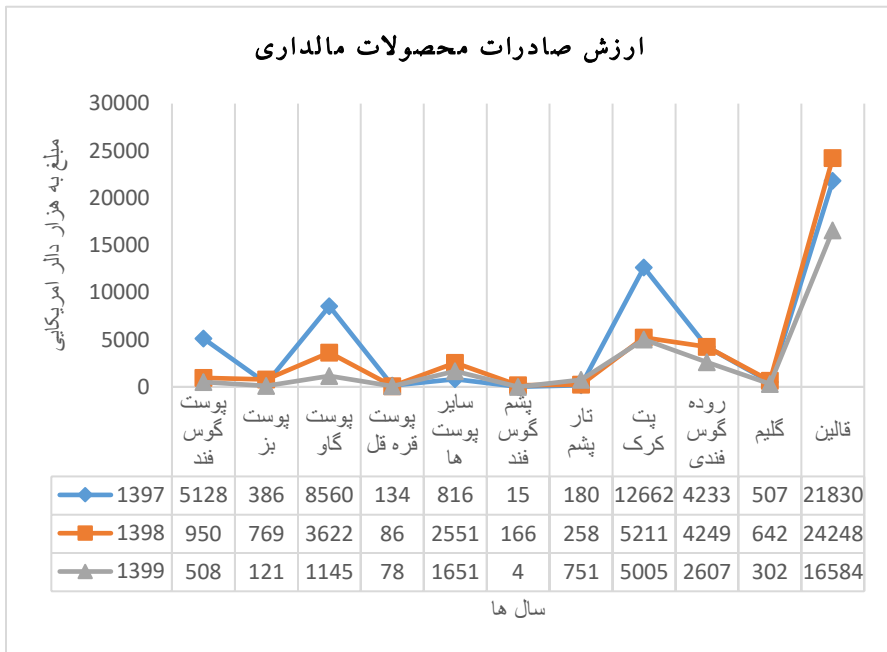
فیصدی سهم بخش‌های خدمات و صنعت در تولید ناخالص داخلی در اوایل دهه‌ی ۹۰ همه‌ساله صعودی بوده و علت اصلی آن را می‌توان توجه بیشتر مردم به این بخش‌ها، افزایش تقاضا در بازار و توجه دولت به رشد و توسعه این دو بخش دانست. اما در ۵ سال اخیر سهم بخش صنعت در تولید ناخالص داخلی کاهش را نشان می‌دهد و علت آن، کاهش در استخراج معادن، صنایع فابریکاتی از جمله صنایع غیرغذایی و ساختمان‌ها اشاره می‌شود. در بخش خدمات عامل اصلی کاهش این سکتور در تولید ناخالص داخلی را کاهش خدمات رستوران‌ها و هتل‌ها، تعلیم و تربیه، رهنمای معاملات در بر می‌گیرد.

سهم زراعت و مال‌داری در صادرات

در گذشته افغانستان یکی از صادرکنندگان مهم محصولات زراعتی و مال‌داری بود، مخصوصاً محصولات حیوانی که صادرات عمده کشور را مانند پوست قره‌قل، قالین، گلیم، پشم گوسفند و غیره محصولات فرعی تشکیل می‌داد، اما بیش از چهاردهه جنگ تأثیرات ناگواری بر این بخش گذاشته است (۳۴).

آمار نشان می‌دهد که بخش زراعت و مال‌داری بیشترین نقش را در صادرات کشور بازی می‌کند. در دوره‌ی زمانی ده‌ساله، آمار نشان می‌دهد که در سال ۱۳۸۱، سهم زراعت و مال‌داری در صادرات ۸۳۹،۳ میلیون دالر بوده، در پایان این دوره در سال ۱۳۹۰، با سهم ۲۰۲،۶ میلیون دالر در کل صادرات کشور حفظ شده است. در سال ۲۰۲۰ سهم زراعت و مال‌داری با اندکی افزایش ۲۰۴،۳۳ میلیون دالر رسیده است (۲۵). با نگاهی به آمار فوق، می‌توان دریافت که نقش بخش زراعت و مال‌داری در قسمت سرمایه‌گذاری و تولید ناخالص ملی در وضعیت خوبی نیست، ولی با تمام این مشکلات، این بخش بیشترین ارزآوری را به داخل افغانستان داشته است.

در گراف (۲) هم چنان مشاهده می‌شود که صادرات محصولات مال‌داری در وضعیت خوب قرار ندارد، پوست قره‌قل در سال‌های گذشته یکی از اقلام مهم صادراتی کشور به حساب می‌رفت، در سال‌های اخیر سیر نزولی را پیموده، حتی به رکود مواجه شده است که علت آن نداشتن مارکت در کشورهای خارجی، قاچاق این محصول به پاکستان و از آنجا انتقال آن بنام کشور پاکستان به کشورهای خارج، باعث شده است که صادرات کشور در این بخش به رکود مواجه شود (۶). ارزش صادرات محصولات مال‌داری افغانستان در گراف (۲) نشان داده شده است.

گراف ۳: ارزش صادرات محصولات مالداري

با وجود این که صادرات مالداري در سال های ۱۳۹۷، ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ در وضعیت خوب قرار ندارد، باز هم توانسته نسبت به دو شاخص اقتصادی دیگر، صنعت و خدمات در وضعیت بهتر قرار بگیرد. صادرات خدمات در سال مالی ۱۳۹۹ حدود ۶.۶۹۹ میلیون دالر بوده که با مقایسه به سال مالی ۱۳۹۸ به میزان ۳.۷ فیصد افزایش رونما گردیده است، در مجموع صادرات اجناس و خدمات در سال مالی ۱۳۹۹ به ارزش ۳.۱۴۷۶۶ میلیون دالر بوده که نسبت به سال مالی ۱۳۹۸ در حدود ۶.۲ در صد کاهش را نشان می دهد (۳۳).

از آن جایی که سرمایه گذاری یکی از مهم ترین عوامل رشد و توسعه اقتصادی هر کشوری می باشد. از میان سرمایه گذاری در بخش های مختلف اقتصادی، سرمایه گذاری در بخش زراعت و مالداري از اهمیت و جایگاه خاصی برخوردار است (۲۱، ۴۶). زیرا سرمایه گذاری در بخش زراعت و مالداري، به دلیل افزایش پیوسته تقاضا برای مواد غذایی و دیگر محصولات زراعتی، می تواند موجب رشد تولید و اشتغال در این بخش شود. سرمایه گذاری در بخش زراعت و مالداري، علاوه بر این که موجب رشد تولید و اشتغال در این بخش می گردد، با توجه به ارتباطات این بخش با دیگر بخش های اقتصادی، به رشد تولید و اشتغال در بخش های دیگر نیز کمک می کند. از این که بیشتر فعالیت های زراعت و مالداري در مناطق روستایی انجام می شود، گسترش سرمایه گذاری در این بخش، باعث ایجاد

فرصت‌های شغلی بیشتر در مناطق روستایی و جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها می‌گردد. بنابراین، شناسایی عوامل مؤثر بر سرمایه‌گذاری در بخش زراعت و مال‌داری و اتخاذ سیاست‌های مناسب برای گسترش سرمایه‌گذاری، از اهمیت زیاد برخوردار است. به رغم استعدادهای فراوان بخش زراعت و مال‌داری در کشور ما؛ اما سرمایه‌گذاری بزرگ در این بخش به خصوص در بخش مال‌داری صورت نگرفته است (۹) که از این ناحیه با چالش‌های اساسی و تنگناهای پرشماری روبرو است. از جمله‌ی آن می‌توان به عدم انکشاف مال‌داری به سیستم تکثیفی، نبود آگاهی لازم و پایین بودن درآمد سرانه‌ی مال‌داران اشاره نمود.

در رابطه با تجارت، ارقام اداره ملی احصائیه و معلومات سال ۱۳۹۹ نشان می‌دهد که مجموع واردات ثبت شده اجناس در سال مالی ۱۳۹۹ به ارزش ۶۵۳۷,۶ میلیون دالر و صادرات کشور ۷۷۶,۷ میلیون دالر بوده است. در سال مالی ۱۳۹۸ واردات کشور، ۶۷۷۶,۸ میلیون دالر و صادرات ۸۶۳,۸ میلیون دالر بود. این ارقام نشان‌دهنده آنست که واردات کشور در سال مالی ۱۳۹۹ نسبت به سال گذشته ۲۳۹,۱ میلیون دالر و یا ۳,۵ فیصد کاهش یافته درحالی که صادرات به اندازه ۸۷,۱ میلیون دالر و یا ۱۰,۱ فیصد کاهش نموده است. قابل تذکر است که در مجموع ارزش واردات در سال مالی ۱۳۹۹ به ارزش ۲۵۳,۵ میلیون دالر بوده که واردات برق نیز شامل می‌باشد. واردات خدمات در سال مالی ۱۳۹۹ در حدود ۱۱۰۳,۵ میلیون دالر بوده که نسبت به سال مالی ۱۳۹۸ به اندازه ۹,۰ فیصد کاهش را نشان می‌دهد. در مجموع واردات اجناس و خدمات در سال مالی ۱۳۹۹ به ارزش ۷۶۴۱,۱ میلیون دالر بوده که نسبت به سال مالی ۱۳۹۸ به میزان ۴,۴ فیصد کاهش را نشان می‌دهد (۱۰، ۳۵).

سهم زراعت و مال‌داری در اشتغال‌زایی

سکتور زراعت و مال‌داری می‌تواند نقش مهمی در کاهش فقر و رشد پایدار در درجه اول از طریق ایجاد اشتغال‌زایی در افغانستان داشته باشد. طبق گزارش بانک جهانی در سال ۱۳۹۲ تعداد افراد واجد شرایط کار در افغانستان حدود ۱۵ میلیون نفر بود که از این میان دو بخش صنعت و خدمات هر کدام ۱۰٪ از نیروی کار را به خود اختصاص داده و ۸۰٪ دیگر آن در بخش زراعت و مال‌داری مشغول به کار هستند. این نشان می‌دهد که ۱۲ میلیون نفر در بخش زراعت مشغول به کاراند. گزارش بانک جهانی در سال ۱۳۹۵ تصریح می‌کند که ۹۰ درصد صنایع تولیدی بر محصولات زراعتی و مال‌داری وابسته است. در صورتی که مولدیت زراعتی و حیوانی افزایش یابد، زراعت و مال‌داری جایگاه ویژه‌ی را در اقتصاد افغانستان داشته و می‌تواند یکی از شاخص‌ترین و اساسی‌ترین بخش‌ها برای توسعه‌ی بنیادین و متوازن در اقتصاد افغانستان به حساب آید و نقش تعیین‌کننده را می‌تواند در

عاید ناخالص ملی (GDP) کشور داشته باشد. طبق گزارش سازمان ملل (۳۷، ۴۵)، زراعت و مال‌داری ۴۳ فیصد از اشتغال را به خود اختصاص داده است. دو سوم زنان در این بخش مشغول به کار هستند. هم‌چنین مهم‌ترین منبع درآمد ۲۸ فیصد خانواده‌ها است و در عین حال به درآمد ۸۰ فیصد از جمعیت کمک می‌کند.

گزارش لئو، ایزابلا (۱۹) در مورد پایه‌ریزی ایجاد شغل در سکتور زراعت و مال‌داری را به بررسی گرفته و چنین بیان می‌دارند: اول، ایجاد شغل فعلی در مناطق روستایی یا دهات کشور را ارزیابی می‌کند و می‌یابد که شغل روستایی در ارتباط به زراعت غلات، به ویژه گندم و پرورش حیوانات متمرکز است که نشان می‌دهد چرا تولید شغلی در زراعت و مال‌داری در افغانستان کم است. دوم، ماهیت فراگیر مشاغل زراعت و مال‌داری را برای گروه‌های آسیب‌پذیر مانند زنان، جوانان، افراد بی‌زمین و ۴۰ فیصد افراد با پایین‌ترین درآمد تحلیل می‌کند. این تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که اگرچه مشاغل زراعت و مال‌داری فراگیر هستند، بسیاری از زنان و جوانان به‌عنوان کارمند داوطلبانه شرکت می‌کنند؛ زیرا قادر به دسترسی به بازارها و یا یافتن شغل با حقوق در بخش غیرزراعتی نیستند (۱۲، ۴۳). سوم، این گزارش نقش مداخلات بخش دولتی و خصوصی را در حمایت از ایجاد شغل در زراعت و مال‌داری ارزیابی می‌کند. بحث شد که مداخلات می‌توانند کارساز باشند و دامنه‌ی قابل توجهی برای افزایش آن‌ها وجود دارد. به‌طور کلی، این گزارش بینش‌های زیادی را در مورد وضعیت بازار کار روستایی افغانستان به نمایش می‌گذارد و رهنمودهایی را برای تدوین سیاست‌های مؤثر ایجاد شغل برای جمعیت روستایی ارائه می‌دهد. توصیه‌های کلیدی را برای دستیابی به رشد شغلی پایدار و فراگیر از طریق تنوع بخشیدن به محصولات زراعتی و حیوانی با ارزش بالا، پیوند دادن دهاقین به بازارها از طریق سرمایه‌گذاری مستمر در ارتباطات و زیرساخت‌های روستایی، یک استراتژی توسعه‌ی متوازن برای ایجاد محیطی مناسب برای بخش‌های زراعتی و غیرزراعتی فراهم می‌کند. تقویت حضور بخش خصوصی در زراعت و پیوند آن با بخش دولتی با تجارتي شدن زراعت و مال‌داری در کنار هم، بهبود ساختار طراحی سنجش یا اندازه‌گیری شغل‌زایی در دهات، به‌ویژه شغل در زراعت و مال‌داری متناسب با مفاد این بخش، مهم است (۲۰، ۳۸).

سهم زراعت و مال‌داری در بخش تعویض واردات

در دو دهه‌ی گذشته به‌دلیل نبود سیاست‌های معقول لازم و عدم حمایت از تولیدات داخلی، به ویژه تولیدات زراعتی و محصولات حیوانی که امکان تولید آن در داخل کشور وجود داشت، از کشورهای همسایه و بعضی کشورهای دیگر وارد بازارهای افغانستان می‌شد، درحالی‌که با طرح سیاست دقیق

اقتصادی در سال‌های که پول هنگفتی به کشور سرازیر می‌شد. پالیسی‌های جامع و دقیقی را تدوین نموده که در نتیجه آن میزان چشم‌گیری از رشد را در اقتصاد کشور شاهد می‌بودیم. اما عملاً از این فرصت‌ها استفاده‌ی مؤثر صورت نگرفت و افغانستان هم‌چنان از فقیرترین کشورهای مصرف‌کننده در جهان باقی مانده است. با توجه به این که افغانستان یک کشور زراعتی است، اما ارقام مربوط به واردات محصولات حیوانات و طیور در کشور، بسیار بلند و سرسام‌آور می‌باشد (۱۱). واردات سالانه‌ی گوشت مرغ نسبت به دیگر گوشت‌ها بیشتر می‌باشد. مسئولان وزارت زراعت، مال‌داری و آبیاری به‌صورت تخمینی گزارش می‌دهند که افغانستان سالانه به ۱۷۲ هزار و ۶۰۰ متریک تن گوشت مرغ نیاز دارد. از این میان تنها ۸۴ هزار و ۲۰۰ متریک تن آن در داخل کشور تولید می‌شود. از طرف دیگر، آمارهای اداره احصائیه مرکزی نشان می‌دهد که افغانستان سالانه به ارزش در حدود ۱۵۰ میلیون دالر گوشت مرغ وارد می‌نماید. برازیل، ارجنتاین، کانادا، چین، دانمارک، ایران، پاکستان، هندوستان، تاجکستان و امارات متحده عربی، از صادرکنندگان عمده‌ی گوشت مرغ به افغانستان می‌باشد (۹). بیشتر مصرف‌کنندگان گوشت و محصولات لبنی وارداتی، خانواده‌ها و افرادی هستند که در شهرها زندگی می‌کنند. گوشت و مواد لبنی که در روستاها از سوی مال‌داران تولید می‌شود، تنها نیاز روستائیان را کفایت می‌کند (۲۰، ۴۴). آمار وزارت زراعت، مال‌داری و آبیاری نشان می‌دهد که در حال حاضر، ۷۹۳۲ فارم کوچک و بزرگ مرغ به هدف تولید گوشت در سراسر کشور وجود دارد. تمام این فارم‌ها از سوی سکتور خصوصی راه‌اندازی شده است. در فارم‌های بزرگ کارمندان تختیکی‌شان اتباع کشورهای همسایه می‌باشد و فارم‌های کوچک اکثراً توسط افراد غیرمسلمی اداره می‌گردد که نکات مهم تختیکی و حفظ‌الصحوی در نظر گرفته نشده، از یک سو باعث شیوع امراض زونوس در جامعه شده و از جانب دیگر باعث آلودگی محیط زیست می‌گردد؛ چون یک تعداد فارم‌ها نظربه عدم مسلکی بودن و مراعات نه‌کردن قانون مال‌داری در نزدیکی ساحات رهایشی تأسیس گردیده است.

بخش دیگری از نیازمندی مهم خوراکی مردم ما تخم مرغ است. طبق آمار اداره احصائیه مرکزی، در یک سال حدود ۸۱۲ میلیون و ۲۴۵ هزار و ۳۷۳ عدد تخم مرغ به ارزش ۳۸ میلیون و ۹۹۹ هزار و ۴۱۸ دالر امریکایی به کشور وارد و به مصرف می‌رسد. چین، ایران، پاکستان، هندوستان و تاجکستان، کشورهایایی هستند که بیشترین صادرات تخم مرغ را به افغانستان دارند. با این حال، ارزیابی‌های وزارت زراعت و مال‌داری از وضعیت بازار نشان می‌دهد که در حدود ۲۵ درصد از نیازمندی‌های داخلی به تخم مرغ، توسط فارم‌های داخلی رفع می‌شود و ۷۵ درصد باقی‌مانده از خارج کشور وارد می‌شود (۱۶).

با آن که افغانستان چرگاه‌های زیادی برای تربیت مواشی دارد و پیشه‌ی بسیاری از روستائین‌ها را تربیه و پرورش حیوانات اهلی تشکیل می‌دهد، اما هنوز هم افغانستان مقصد خوبی برای صادرات گوشت گاو و گوساله برای دیگر کشورها شمرده می‌شود (۲۶). براساس آمار اداره احصائیه مرکزی مقدار واردات گوشت گاو و گوساله در افغانستان سالانه بیش از ۲۰ میلیون دالر از کشور بیرون می‌شود. این گوشت‌ها بیشتر به شکل جامد، کنسرو و هم‌چنان حیوان زنده جهت ذبح به افغانستان وارد می‌شود. پاکستان، هندوستان و امارات متحده عربی از صادرکنندگان عمده‌ی گوشت گاو و گوساله به افغانستان هستند (۲۷).

ارزیابی که از سوی وزارت زراعت، مال‌داری و آبیاری در قسمت نیازمندی بازار کشور به شیر صورت گرفته (۲۵)، نشان می‌دهد که مارکیت افغانستان سالانه به ۳ میلیون و ۳۳۶ هزار متریک تن شیر ضرورت دارد. این درحالیست که تولید شیر در کشور نظر به آمار وزارت زراعت، مال‌داری و آبیاری، به یک میلیون و ۸۳۵ هزار و ۲۰۰ متریک تن در سال می‌رسد. مقدار شیر باقی‌مانده هنوز هم از خارج کشور وارد می‌شود. مسوولان وزارت زراعت، مال‌داری و آبیاری اظهار می‌دارند که ۷۰ درصد از شیرهای وارداتی در شهرهای بزرگ به مصرف می‌رسد، زیرا در این شهرها امکان دسترسی به شیر داخلی کم‌تر است و باشندگان روستاها نیز حدود ۳۰ درصد از شیر وارداتی را مصرف می‌کنند.

نقش مال‌داری در کاهش فقر

در سطح جهانی، زراعت و مال‌داری بیش از هر صنعت دیگری معیشت مردم را فراهم می‌کند. زراعت و مال‌داری نقش کلیدی در کاهش فقر دارد (۳۴). با توجه به گزارش بانک جهانی ۷۶ درصد نفوس در مناطق روستائی زندگی می‌نمایند و ۳۸ درصد نیروی کار به‌منظور فراهم‌آوری معیشت در سکتور زراعت مصروف هستند و تا حد زیادی به زراعت و مال‌داری وابسته هستند، درحالی‌که قیمت مواد غذایی تعیین‌کننده است. ازدیاد نفوس و مشکل تهیه غذا در طول تاریخ بشریت در صدر برنامه‌های اقتصادی، اجتماعی و تحقیقاتی جهان قرار دارد و مردم هرکشور به اساس امکانات دست داشته در تغذیه سالم که متضمن حفظ و سلامتی انسان‌ها است به جد و جهد ادامه می‌دهند (۳، ۳۱). بنابراین، مال‌داری و تأثیرات آن در رشد و ارتقای سطح اقتصاد و تغذیه سالم به‌شکل روزافزون ارزش و اهمیت خود را در جامعه‌ی بشری نمایان ساخته و در سطح جهان شکل یک صنعت را بخود گرفته است که هدف اصلی آن تبدیل نمودن مواد ارزان و کم‌ارزش به مواد غذایی خوب و با کیفیت می‌باشد (۳۹)، فقر در جامعه وابسته به عوامل مختلفی می‌باشد؛ اما قبل از این که، نقش مال‌داری در کاهش فقر در افغانستان به بررسی گرفته شود، فقر را می‌توان عمدتاً وابسته به مشکلات ذیل دانست:

بی‌برنامگی دولت: یکی از عوامل اساسی فقر در افغانستان را برای بیرون رفتن از فقر، بی‌برنامگی یا عدم استراتژی دقیق و همه‌جانبه دولت می‌توان دانست.

بیکاری: بیکاری به‌حیث یکی از عوامل اصلی فقر در سطح کشور به‌خصوص دهات افغانستان دانسته می‌شود.

جنگ‌ها: چهار دهه جنگ در کشور، باعث از بین رفتن تمامی زیربنای اقتصادی و بیجا شدن صدها هزار نفر در داخل کشور گردیده و روند عادی زندگی مردم را مختل ساخته است.

خشک‌سالی و آفات طبیعی: آفات طبیعی مانند سرازیر شدن سیلاب‌ها، امراض نباتی، هجوم ملخ‌ها و خشک‌سالی‌ها، برای کشوری مانند افغانستان که تدارک چندانی برای رسیدگی به این‌گونه حوادث و آفات وجود ندارد، می‌تواند فقر را گسترش دهد.

بی‌سوادی: یکی دیگر از عوامل ایجاد فقر در جامعه، بی‌سوادی است. موجودیت بیش از ۶۵ درصد بی‌سواد که اکثریت شان در دهات زندگی می‌کنند، می‌تواند در امر گسترش فقر نقش مهمی را ایفا کند. دولت باید دست مافیاهای سیاسی و اقتصادی را از دخالت در امور قیمت بازار کوتاه ساخته و زمینه رقابت واقعی را در میان تاجران کشور فراهم آورد (۳۶، ۴۱).

مال‌داری در کاهش فقر نقش بارز دارد (۲۹، ۳۲)، سهم بالقوه‌یی که مال‌داری می‌تواند در کاهش فقر داشته باشد، موجودیت سهم بزرگ فقرا، وابسته به مال‌داری به‌عنوان بخشی از معیشت آن‌ها و افزایش تقاضا برای محصولات مال‌داری در کشور، باید دولت‌ها جهت کاهش فقر از فرصت‌های موجود در بخش مال‌داری، نیازهای خانواده‌های مال‌داران را بیشتر تأمین کنند. از ایجاد تأسیسات مال‌داری به‌عنوان نقطه‌ی شروع در طراحی سیاست که مستلزم انسجام مجموعه‌یی از اقدامات عمومی، از جمله ارائه دسترسی به منابع اولیه، کاهش آسیب‌پذیری، نواقص بازار، کمک‌های مالی، بلند بردن آگاهی در بخش پرورش و نگهداری حیوانات در نظر بگیرند. از جانب دیگر، کوچی‌ها در طول تاریخ بدون در نظرداشت مرزها در سراسر منطقه از هند به آسیای میانه، افغانستان و بخشی از مناطق ایران بخاطر آب و علف حیوانات مهاجرت می‌کردند. مهاجرت و دسترسی آن‌ها به مناطق علف‌دار در چنددهه‌ی اخیر به دلایل مشکلات در مرزها، موجودیت افراد مسلح، ملیشه‌های محلی و مسدود شدن مسیرهای عبوری در نتیجه‌ی غضب راه‌های مهاجرتی توسط جنگ‌سالاران و صاحبان اراضی بزرگ و تنش‌های قومی سبب گردیده که مهاجرت کوچی‌ها به بسیاری از مناطق علف‌دار محدود گردد که این کار در سال‌های اخیر بالای پرورش حیوانات صدمه‌ی جدی وارد کرده است. کوچی‌ها بیشتر به مال‌داری

اشتغال دارند، به‌ویژه بز، گوسفند، شتر و اسب را پرورش و نگه‌داری می‌نمایند (۱۳). کوچی‌ها در حاشیه جامعه زندگی می‌کنند. تأمین آب آن‌ها عمدتاً از چشمه‌ها، چاه‌ها و آب‌های سطحی که اغلب آلوده هستند، تأمین می‌شود. امکانات فاضلاب حداقل است. دسترسی آن‌ها به خدمات صحی ضروری محدود است. اکثریت آن‌ها (۸۸ درصد) به‌عنوان فقیر طبقه‌بندی می‌شوند. هفتاد و یک درصد آن‌ها از ناامنی غذایی رنج می‌برند. از هر ۱۰۰ پسر کوچی فقط ۵ نفر و از هر ۱۰۰ دختر کوچی یک نفر در آموزش حضور دارند، نرخ باسوادی جوانان پایین است، ۱۰ درصد برای پسران و ۱ درصد برای دختران در مقایسه با ۶۶ درصد و ۳۲ درصد در سایر مناطق روستایی. اما مشارکت نیروی کار در میان کوچی‌ها ۶۸ درصد در مقایسه با ۴۷ درصد در سایر مناطق روستایی است. درحالی‌که تنها ۱۶ درصد از زنان شهری و ۲۲ درصد از زنان روستایی در نیروی کار هستند، این سهم در میان زنان کوچی به ۴۶ درصد می‌رسد. به نوبه خود، اختلافات زمینی باعث تقویت درگیری، منجر به اختلاف بین جوامع و قبایل می‌شود. این‌ها اغلب منجر به خشونت جنایی می‌شود (۱۹).

برای مبارزه با فقر، باید یک استراتژی جامع، واحد و منطقی، بادر نظر داشت واقعیت‌های افغانستان، منطقه و جهان، توسط نخبگان، اهل مسلک کشور ترتیب و تدوین گردد و ضمانت اجرایی قوی و ملی داشته باشد. پلان‌هایی را عملی نمایند که از یک طرف به کاهش فقر کمک نماید و از جانب دیگر، به رشد کمی و کیفی صنعت زراعت و مال‌داری منجر شود. از این‌که نزدیک به ۸۰ درصد مردم ما مصروف کسب و کار زراعت و مال‌داری اند، توجه در این عرصه نسبت به عرصه‌های دیگر می‌تواند خیلی زیاد کمک‌کننده به کاهش نرخ فقر در افغانستان باشد و درجه‌ی امنیت غذایی مردم کشور ما را بالا ببرد.

تجارب و تحقیقات (۲۳، ۳۹) نشان می‌دهد که مبارزه با فقر و عوامل آن تنها از طریق حمایت از محصولات داخلی امکان‌پذیر بوده که در نظام اقتصادی فعلی این امر بسیار مشکل و حتی ناممکن است. اراده‌ی سیاسی به‌منظور تغییر نظام اقتصادی در شرایط فعلی وجود ندارد که نهاد‌های تولیدی دولتی حمایت شود که بر رشد محصولات داخلی تأثیر مستقیم دارد. تنها با تغییر نظام اقتصادی بازار به اقتصاد مختلط می‌توان با فقر مبارزه و زمینه‌ی احیای تصدی‌های دولتی را مساعد و حمایت از تولیدات داخلی را ارجحیت داد که این تدابیر باعث ایجاد شغل، افزایش درآمد و بهبود رفاه اجتماعی شده که به نوبه‌ی خود روی سایر عوامل چون؛ امنیت، حکومت‌داری خوب، مبارزه با فساد اداری، ثبات سیاسی و رشد اقتصادی تأثیرگذار است. بنابراین، برای کاهش فقر در کشور نیاز به ترتیب و اجرای راهکارها و استراتژی‌های اقتصادی مناسب و درخور شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در کشور

می‌طلبد. در ضمن نظام اقتصادی کنونی کشور ناقص است و باید اصلاح گردد که در زمینه، کارشناسان و اقتصاددانان کشور باید نظر دهند.

نتیجه‌گیری

با توجه به تمام این موارد، باید اظهار داشت که بستر مال‌داری افغانستان برای سرمایه‌گذاری کاملاً بکر و دست‌ناخورده است. در شرایط کنونی زراعت و مال‌داری بهترین و شاید تنها گزینه‌ی برای ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی این کشور باشد. آمار و تحقیقات زیاد نشان می‌دهد که سه بخش زراعت، خدمات و صنعت مهم‌ترین نقش را در اقتصاد کنونی کشور بازی می‌کنند. نقش بخش زراعت و مال‌داری در دهه‌ی ۱۳۸۰ نه تنها رشد لازم را نداشته بلکه سیر نزولی داشته است. دلایل کاهش سهم بخش زراعت در تولید ناخالص ملی کشور، عموماً تحت تأثیر عواملی چون کم‌بود سرمایه‌گذاری، مهاجرت روستائیان به شهرها و آفات و امراض نباتی و حیوانی ذکر شده است. با وجود این که نقش سکتور زراعت و مال‌داری در تولید ناخالص داخلی سیر نزولی داشته است؛ اما با این هم در اوایل سال‌های دهه‌ی ۹۰، این سکتور بین ۲۲ تا ۳۳ درصد از عواید ناخالص داخلی را تشکیل داده است. طبق گزارش اداره ملی آمار (NBS)، در سال ۱۴۰۰، سهم زراعت و مال‌داری در ۳۳,۴۸ فیصد از تولید ناخالص داخلی را به خود اختصاص داده است. سهم بخش زراعت و مال‌داری در ۵ سال اخیر از ۱۳۹۶ - ۱۴۰۰ به طور نسبی سیر صعودی داشته است و علت اصلی رشد این سکتور، افزایش تولید گندم و ایجاد فارم‌های حیوانات و طیور است که در سال‌های اخیر علاقه‌مندی مردم و سرمایه‌گذاران، به خصوص در بخش فارم‌های مرغداری، زنبور عسل و ماهی‌داری بیشتر شده است. اما باید یادآور شد که رشد فیصدی سهم بخش زراعت و مال‌داری در تولید ناخالص داخلی می‌تواند به مراتب بیشتر باشد. به دلیل این که، این بخش با در نظر داشت شرایط آب و هوا و اقلیم مناسب کشور، منابع آبی فراوان، زمین کافی و خاک مناسب برای تربیه‌ی انواع مختلف حیوانات و طیور می‌تواند عامل مهم در افزایش تولید ناخالص داخلی (GDP) از طریق صادرات و ارزآوری در کشور حساب شود. اما باید تذکر داد که سال‌های زیاد می‌شود، مردم ما با فقر درگیر هستند و در بیست سال اخیر نیز با نظام اقتصاد بازار آزاد در بخش سکتور مال‌داری کدام کار بنیادی صورت نگرفته است، در نهایت باید گفت، تنها با تغییر نظام اقتصاد بازار به نظام اقتصاد مختلط می‌توان با فقر مبارزه و زمینه‌ی احیای تصدی‌های دولتی را مساعد و حمایت از تولیدات داخلی را ارجحیت داد و بستر خوب برای سکتور خصوصی در بخش مال‌داری مساعد ساخت که این تدابیر باعث ایجاد شغل، افزایش درآمد و بهبود رفاه اجتماعی شده که به نوبه‌ی خود روی سایر عوامل چون امنیت، حکومت‌داری خوب، مبارزه با فساد اداری، ثبات سیاسی

و رشد اقتصادی تأثیرگذار خواهد بود. بنابراین، برای کاهش فقر در کشور نیاز به ترتیب و اجرای راهکارها و استراتژی‌های اقتصادی مناسب و درخور شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در کشور ضرورت است. در ضمن نظام اقتصادی کنونی کشور مشکلات زیاد دارد و باید اصلاح گردد که در زمینه کارشناسان و اقتصاددانان کشور باید نظر دهند. از آن‌چه گفته آمد، چنین نتیجه بدست می‌آید که باید بالای یک برنامه‌ی وسیع (استراتژیک) مال‌داری کار صورت گیرد تا در کشور اساس محکم و استوار برای احیا و رشد مال‌داری گذاشته شود. در قدم نخست ضرورت به تربیه کادرهای مسلکی مختص در رشته مال‌داری به سطح لسانس و ماستر است، تا با فراگرفتن تکنالوژی جدید پرورش حیوانات و طیور، مال‌داری فعلی به مال‌داری تکثیفی و تجارتي میسر شده بتواند.

- (1) Blench R., Chapman R., Slaymaker T.. A Study of the Role of Livestock in Poverty Reduction Strategy 2003. V. 103. P.57 /License: CC BY-NC-SA 3.0 IGO
- (2) CSO. Statistical years book of Afghanistan, 2017-2018; Retrieved from:
- (3) <http://cso.gov.af/en/page/1500/4722/1396>
- (4) Da, Kydd J., Morrison J., Urey I. A Policy Agenda for Pro-Poor Agricultural Growth. World Development 2004.32 (1), pp. 73-89.
- (5) FAO. World Food and Agriculture – Statistical Pocketbook 2018. Rome. 254 pp. License: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
- (6) FAO. 15 Years in Afghanistan a special report: 2003-2018. Rome. 2018. 126pp. <http://www.fao.org/3/CA14336EN/>
- (7) FAO.. 15 Years in Afghanistan a special report: 2003-2018. Rome. 126pp. <http://www.fao.org/3/CA14336EN/ ca1433en.pdf>
- (8) FAO and MAIL Food and Agriculture Organization of the United Nations. World Food and Agriculture - Statistical Yearbook 2021. Rome. <https://doi.org/10.4060/cb4477en>
- (9) FAO/MAIL. Afghanistan national livestock census 2002-2003 OSRO/AFG/212
- (10) Final report, 2008; food and agriculture organization of the united nations, ROME
- (11) FAO. World Food and Agriculture – Statistical Pocketbook 2018. Rome. 254 pp. License: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
- (12) Henderson B, Gerber P and Opyo C Climate change and livestock, challenges and options. CAB Reviews: Perspectives in Agriculture, Veterinary Science, Nutrition and Natural Resources. 2011. 6, No. 16, 11p.
- (13) Herrero M, Thornton PK, Gerber P and Reid RS. Livestock, livelihoods on the environment: understanding the trade-offs. Current Opinion in Environmental Sustainability; 2009. 1, 111–120.
- (14) Herrero M, Grace D., Njuki J., Johnson N., Enahoro D., Silvestre S. And Rufino M. C., the roles of livestock in developing countries. International Livestock Research Institute, PO Box 30709, Nairobi, Kenya, (Animal (2013), 7:s1, pp. 3–18 & The Animal Consortium 2012 doi:10.1017/S1751731112001954
- (15) Ismet Boz.. The contribution of Agriculture Sector in the Economy of Afghanistan. International Journal of Scientific Research and Management · October 2018 International Journal of Scientific Research and Management. All content following this page was uploaded by Ismet Boz on 12 February 2020. ·
- (16) Leao, Izabela; Ahmed, Mansur; Kar, Anuja.. Jobs from Agriculture in Afghanistan. International Development in Focus; 2018 Washington, DC: World Bank. © World Bank.
- (17) Irz, Lin Lin, Colin, Agricultural Productivity Growth and Poverty Alleviation Xavier, Development Policy Review, 2001, 19 (4): 449-46
- (18) Jalal, A. & Ward, M. Afghan Agricultural Economy Update: Afghanistan. (2011) GAIN Report Number: AF-2011-10
- (19) Johnston, B. F., & Mellor, J. W. The role of agriculture in economic development. The American Economic Review, . (1961) 51(4), 566-593
- (20) Leonard D. The Political Economy of International Development and Pro-Poor Livestock Policies: A Comparative Assessment – Revised and Expanded. . 2006 PPLPI Working Paper No. 35, Pro-Poor Livestock Policy Initiative (PPLPI), FAO, Rome.

- (21) LID (Livestock in Development) Livestock services and the poor. Veterinary Epidemiology and Economics Research Unit. Department of Agriculture, 2004. University of Reading, Reading.
- (22) Martin Upton,. The Role of Livestock in Economic Development and Poverty Reduction. Pro-Poor Livestock Policy Initiative, 2004 a Living from PPLPI Working Paper No. 10
- (23) McMichael AJ, Powles JW, Butler CD and Uauy R Food, livestock production, energy, climate change, and health. 2007. The Lancet 370, 1253–1263.
- (24) McDermott JJ, Staal S, Freeman HA, Herrero M and van de Steeg J Sustaining intensification of smallholder systems in the tropics. Livestock Science 130, 95–109, doi:10.1016/j.livsci.2010.02.014.
- (25) Naylor R, Steinfeld H, Falcon W, Galloway J, Smil V, Bradford E, Alder J and Mooney H Losing the links between livestock and land. Science 2005. 310, 1621–1622.
- (26) NSIA. Afghanistan Statistical Yearbook 2018-19, Issue No: 40 WWW. NSIA GOV. AFG.
- (27) NSIA. Afghanistan Statistical Yearbook 2018-19, Issue No: 41 2020 WWW. NSIA GOV. AFG.
- (28) NSIA. Afghanistan Statistical Yearbook 2020-21, Issue No: 42 WWW. NSIA GOV. AFG.
- (29) O'Mara FP. The significance of livestock as a contributor to global greenhouse gas emissions today and in the near future. Animal Feed Science and Technology 2011. 166, 7–15.
- (30) Pelletier N and Tyedmers P. Forecasting potential global environmental costs of livestock production 2000–2050. Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA 2010; 107, pp. 18371–18374.
- (31) Pica-Ciamarra U.. Livestock Policies for Poverty Alleviation: Theory and Practical Evidence from Africa, Asia and Latin America. PPLPI 2005; Working Paper No. 27, Pro-Poor Livestock Policy Initiative (PPLPI), FAO, Rome.
- (32) PPLPF.. Pro-Poor Livestock Policy Facility – Fostering the Policy Dialogue in Support of Equitable, Safe and Clean Livestock Farming. Project Memorandum, 2001; FAO, Rome.
- (33) Silvestre S, Osano P, De Leeuw J, Herrero M, Ericksen P, Kariuki J, Njuki J, Notenbaert A and Bedelian C. Assessing the potential of payment for environmental services in livestock-inclusive agricultural production systems in developing countries. 2012; ILRI research report, International Livestock Research Institute, Nairobi, Kenya.
- (34) Thornton PK. Livestock production: recent trends, future prospects. Philosophical Transactions of the Royal Society 2010; B 365, 2853–2867.
- (35) Thornton PK and Herrero M The inter-linkages between rapid growth in livestock production, climate change, and the impacts on water resources, land use, and deforestation. Background paper for the 2010 World Development Report. Policy Research Working Paper 5178. The World Bank, Washington, US, 82pp.
- (36) Ulfat-un-N. K., Muzaffar I. Role and the size of livestock sector in Afghanistan, 2002. A Study Commissioned by the World Bank, Islamabad
- (37) Usaid.gov. Afghanistan value chains – livestock. . 2019 <http://www.usaid.gov/afghanistan>

- (38) UN Afghanistan, The UN Country Common Analysis for Afghanistan 2021
- (39) World Bank Islamic Republic of Afghanistan Agricultural Sector Review. Revitalizing Agriculture for Economic Growth, (2014).; Job Creation, and Food Security.
- (40) World Bank Afghanistan: Pathways to Inclusive Growth. (2014). Washington, DC: World Bank.
- (41) Алтухов А. И. Продовольственная безопасность России: вопросы методологии и практики // Прикладные экономические исследования. 2015. № 9. С. 4—12.
- (42) Бекетов Н. В., Тарасов М. Е. Проблемы продовольственной безопасности России // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2009. № 4. С. 28—32.
- (43) Васильев Э. В., Брюханов А. Ю., Козлова Н. П. Оценка эффективности наилучших доступных технологий для интенсивного животноводства // Технологии и технические средства механизации производства продукции растениеводства и животноводства. 2016. № 88. С. 131-142
- (44) Гумеров Р. Р. Методологические вопросы измерения и оценки национальной продовольственной безопасности // Менеджмент и бизнес-администрирование. 2011. № 2. С. 20—32.
- (45) Доктрина продовольственной безопасности Российской Федерации: указ Президента РФ от 30 янв. 2010 г. № 120 [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/6752> (дата обращения : 23.06.2018)
- (46) Дудин М. Н., Лясников Н. В. Продовольственная безопасность страны в контексте планирования и прогнозирования деятельности региональных субъектов хозяйствования и всей экономической системы в целом // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2014. № 40. С. 35—42.
- (47) Оборин М. С., Черникова С. А. Влияние сельского хозяйства на социально-экономическое развитие региона // Вестн. Забайкал. гос. Ун-та. 2018. Т. 24. № 8. С 137-146. DOI: 10.21209/2227-92452018-24-8-137-146